

Fragmenti pretrganega časa – neizvedeni projekti turistične arhitekture

Muzej za arhitekturo in oblikovanje, 15. april–18. maj 2016

15. 4. 2016 je Arhiv Republike Slovenije v sodelovanju z Muzejem za arhitekturo in oblikovanje v Ljubljani odprl gostujočo razstavo Državnega arhiva iz Reke z naslovom *Fragmenti pretrganega časa – neizvedeni projekti turistične arhitekture*. Razstava je plod večletnega sodelovanja z Državnim arhivom iz Reke in je tudi nadaljevanje manjše razstave z reprodukcijami, ki smo jo v letu 2015 odprli na Mednarodni arhivski dan v Arhivu RS z naslovom *Kvarnerska kopališka dediščina* – to razstavo je zabeležila tudi TV-Slovenija s prispevkom v Odmevih (Kultura, 9. 6. 2015). Razstava je zajela arhitekturne načrte, risbe in projekte za turistične objekte v času avstrijske monarhije za območje Opatije in Kvarnerja. Zajela je arhitekturne načrte (originale in reprodukcije) različnih turističnih objektov v Kvarnerju, ki so delo več dunajskih arhitektov in njihovih arhitekturnih birojev. Ti projekti turistične arhitekture in infrastrukture kljub vsej svoji lepoti na žalost niso bili nikoli izvedeni zaradi različnih razlogov – bodisi finančnih bodisi zaradi zasuha zgodovinskih dogodkov in začetka I. svetovne vojne. Gre za precej obsežno razstavo, ki ima tudi približno polovico originalnega arhivskega gradiva med razstavljenimi eksponati, kar je tudi redkost za gostujoče razstave. Na pogled je bila zelo estetska in je privabila širok krog ljudi (po podatkih Muzeja za arhitekturo in oblikovanje si je razstavo ogledalo 1056 obiskovalcev). Razstava je bila postavljena do 18. 5. 2016, ko je bilo tudi organizirano vodenje po razstavi g. Gorana Crnkovića, direktorja Arhiva DAR.

Razstava *Fragmenti pretrganega časa – neizvedeni projekti turistične arhitekture* avtoric dr. Mirjane Kos (Hrvaški muzej turizma v Opatiji) in dr. Jasenke Kranjčević (Inštitut za turizem v Zagrebu) je bila postavljena v Muzeju za arhitekturo in oblikovanje v Gradu Fužine v Ljubljani. Premierno so razstavo postavili na Reki leta 2013 in je v svoji prvotni postavitvi zajela tudi gradivo nekaterih načrtovanih turističnih objektov v Dalmaciji, zato so pri tem sodelovali tudi arhivi iz Dalmacije. Razstava je zatem gostovala v Dubrovniku in Zadru. Razstava v Ljubljani je zajela samo gradivo iz Državnega arhiva Reke, ki tudi po obsegu hrani največ tovrstnega gradiva in je hkrati tudi najbolj reprezentativno.

Na razstavi so bili predstavljeni načrti, skice in perspektive turističnih zgradb, ki so jih projektirali konec 19. in v začetku 20. stoletja oz. do 1. svetovne vojne, vendar jih zaradi vojne in njenih posledic niso nikoli zgradili. V Ljubljani je bilo razstavljenih okrog 35 eksponatov. Izmed teh je polovica izvirnikov (19 originalnih dokumentov) in jih hrani Državni arhiv iz Reke. V začetkih turističnega razvoja, ki se je širil od severa proti jugu ob spremljajočem razvoju prometne infrastrukture, so na Jadran prihajali gostje iz bogatih družbenih plasti izbranega okusa. Njim se je prilagodila ponudba: namestitev, gostinske usluge, vsebine za počitek in okrevanje (zdravilni naravni dejavniki), prosti čas in zabavo. Posebno pozornost so posvečali izgradnji kopališke infrastrukture zaprtega (kopeli) in odprtega tipa (morje), saj so bili gostje iz srednjeevropskega prostora večinoma neplavalci, upoštevati pa je bilo treba tudi meščansko moralo in spoštovati norme, kar je pomenilo ločeno kopanje za moške in ženske ter stroga pravila obnašanja na kopališču, ki jih je določal »kopališki red«.

Ker so bili prvi turisti pripadniki visokih družbenih plasti in pred pojavom masovnega, socialnega turizma, so najstarejši projekti praviloma najbolj razkošni, kar je razvidno iz razstavljenih načrtov. Gre za takratno sodobno arhitekturo visokih standardov in estetskih meril, ki je odsev daljnovidne vizije razvoja turizma pionirjev turistične gospodarske dejavnosti, ki bi se lahko uporabljala tudi danes. Med projektanti, ki so avtorji razstavljenih načrtov, se na

Opatija, projekt morskoga pročelja, Državni arhiv Rijeka.

Obiskovalci otvoritve razstave *Fragmenti pretrganega časa – neizvedeni projekti turistične arhitekture* v Muzeju za arhitekturo in oblikovanje, 15. 4. 2016.

Lovran, načrt sezonske vile, 1901, Marcel Kammerer, perspektiva in tloris, *Der Architect*, Dunaj, 1901.

Govorniki na otvoritvi razstave *Fragmenti pretrganega časa – neizvedeni projekti turistične arhitekture v Muzeju za arhitekturo in oblikovanje*, 15. 4. 2016.

hajajo nekateri najpomembnejši arhitekti tistega časa, kot so Adolf Loos, Josef Schulz, Carel Seidl, Alfred Keller in drugi.

Zgodovina kopališč, kopališke arhitekture in kulture ter videz hrvaških obalnih mest bi bili povsem drugačni, če bi se kopališča ohranila in bi zgradili načrtovane kopališke zgradbe na osnovi obstoječe projektne dokumentacije, ki jo lahko občudujemo na tej razstavi in se hrani v gradbenih fondih hrvaških državnih arhivov ter drugih ustanovah.

Odprtja razstave so se poleg Gorana Crnkovića, Bojana Cvelfarja in Matevža Čelika udeležili tudi direktorji treh ustanov, ki so sodelovale v tem skupnem razstavnem projektu, člani diplomatskega zbora iz dežel, ki so bile udeležene v začetkih turizma na Jadranu – med drugimi mag. Marie Thérèse Hermges, kulturna svetnica avstrijskega veleposlaništva v Ljubljani ter direktorica Avstrijskega kulturnega foruma.

Razstavo je spremljal vsebinsko bogat katalog s prispevki obeh avtoric razstave v hrvaškem jeziku, ki daje tudi precejšen umetnostnozgodovinski prispevek z opisom in opredelitvijo turističnih zgradb, kjer so mnoge avtorje navdihovali mediteranski elementi. Hkrati pa je z bogatim slikovnim gradivom tudi povezava na mnoge časopisne vire takratnega Dunaja (predvsem strokovni časopis *Der Architekt*). Katalog zajema tudi veliko povsem tehničnih in gradbenih podatkov, kar nakazuje, da o teh objektih obstaja tudi spisovno arhivsko gradivo in različne dosedanje objave, kar nakazuje tudi obsežen seznam virov in literature.

Novico o razstavi je 15. 4. 2016 zabeležil reški časopis *Novi list*. Vsekakor pa si podobnih oblik kulturnega sodelovanja bližnjih arhivskih in muzejskih ustanov v regiji lahko samo želimo.

Mirjana Kos
Natalija Glažar

Dolga pot do krajše ceste

Razstava in zbirka Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici. Nova Gorica, 2015

Pogled na pobočje Sabotina z vrisanimi variantami trase sabotinske ceste leta 1978. PANG 583, Zbirka fotografij, a.e. 59/2.

Razstava s pomenljivim naslovom *Dolga pot do krajše ceste* je posvečena 30-letnici odprtja sabotinske ceste, ki je zelo skrajšala in olajšala povezavo med Goriškimi Brdi in regijskim središčem v Novi Gorici. Cesta, ki povezuje ozemlj-ska roba na eni in drugi strani hriba Sabotin, velja za politično in gradbeno posebnost v svetovnem merilu. Speljana je namreč preko ozemlja dveh držav, zamisel o njeni gradnji pa se je rojevala v prepletenosti z nerešenimi vprašanji in pogajanji glede dokončne mejne črte med Italijo in Jugoslavijo. Zaradi zapletene in zares edinstvene situacije so od prvih predlogov do izgradnje ceste minila skoraj štiri desetletja.

Po mirovni pogodbi, sklenjeni v Parizu leta 1947 med takratnima državama Italijo in Jugoslavijo, je osrednji del Goriških Brd prišel v sklop jugoslovanskega ozemlja, obrobni del pa v okvir italijanske države. Takrat še začasna državna meja je geografsko in etnično celoto presekala zelo nenaravno in nesmiselno, dobesedno preko gospodarstev in domačij, in s tem jugoslovanskemu delu Brd zaprla skoraj vse naravne dohode in izhode in tudi skoraj vse ceste v goriško ravnino. Namesto prejšnje udobne in kratke povezave preko Oslavja in Ločnika so imeli Brici v novih razmerah do upravnega središča le eno samo cesto, in sicer preko prelaza Vrhovlje do oddaljenega in nepraktičnega mostišča v Plavah in od tam naprej do Nove Gorice. Prizadeti prebivalci so na te nevdržne razmere opozarjali že takoj po priključitvi k Jugoslaviji. Leta 1952 so minis-